

Válasz opponenseimnek „Pesti német nyelvű lapok a kultúráközvetítés szolgálatában a reformkorban és az 1850-es években” című akadémiai doktori értekezésemről írott opponensi véleményükre

Tisztelt Elnök Úr, Bizottsági tagok, Hölgyeim és Uraim!

Mindenekelőtt szeretném megköszönni opponenseimnek, akik a doktori pályázatomban benyújtott értekezésem elolvasását és annak értékelését magukra vállalták, hogy azt rendkívüli alaposással elvégezték. Különösen hálás vagyok azért, hogy mind a három opponensem jóindulatú, segítő szándékú, a téma egyes elemeinek behatóbb vizsgálatát továbbgondoló, további kutatásokra serkentő megállapításokat tett, számos új szakirodalmi közleményre hívta fel a figyelmemet. Opponenseimnek külön válaszolok, válaszaim a vélemények hozzám való érkezésének kronológiai sorrendjében következnek.

Válasz Fried István opponensi véleményére

Kiemelt köszönet és hála illeti Fried István professzor urat, akinek sajnos tanítványa nem voltam, csak rövid ideig kollégája, de akinek segítő, irányt mutató szavai, tanácsai és tevőleges segítsége (számtalan ajánlást írt pályázataimhoz) végigkísérték egész pályafutásomat már az egyetemi évek előtt, alatt és azóta is, továbbá neki köszönhetem néhány témaválasztásomat. Köszönetemet fejezem ki Fried István professzor úrnak azért is, mert rámutatott munkám alap kutatás jellegére, s arra a tényre, hogy a reformkori német nyelvű sajtóból nyert adatok egyik hozadéka lehet többek között, hogy a még oly kiváló kritikai kiadások jegyzetanyagát is kiegészíthetik, így tapasztaltam ezt kutatásaim során, disszertációmmal kapcsolatban a Vörösmarty, más munkámmal összefüggésben a Petőfi kritikai kiadás vonatkozásában is. Köszönöm elismerő szavait, miszerint ilyen mélységben, ilyen részletességgel még senki nem foglalkozott ezekkel a lapokkal. Valóban, ennek a korszaknak a sajtójáról már rendelkezésünkre állnak alapvető munkák, Pukánszky Béla

mellett Szemző Piroska, Osztern Rózsa és Ungár Elemér köteteire gondolok itt, de azért a mai kor kutatója is találhat eddig nem feldolgozott témákat, lapokat.

Fried István kiemelte, hogy dolgozatomban foglalkoztam az *Ungar* és a *Pesther Tageblatt* Széchenyi István reformkori tevékenységével kapcsolatos – egyébként egymást kiegészítő, sohasem egymással rivalizáló – értékeléseivel. Széchenyit Pukánszky Béla Fried István által figyelmembe ajánlott „Német polgárság magyar földön” című munkájában, amelyet egyébként idéztem is más kontextusban a disszertációban, a beolvadó német polgárság hazafi-ideáljának tartja. A német nyelvű polgárság azért is rajongott érte, mert nem a nyelvet tekintette a nemzetiség legfőbb alkotóelemének, hanem a belső, lelki odatartozás érzését tartotta döntőnek. Kósa János könyvére valóban csak statisztikai adatai kapcsán hivatkoztam.

A lapok szláv vonatkozású közleményeiben szándékosan nem mélyedtem el, mert a komparatistikai vonatkozások feltárásának bizonyos határokat kellett szabnom. Ugyanakkor a pesti német lapok cseh lapokkal való kapcsolatára két ízben is rámutattam, az *Ungar* a prágai *Bohemiára* hivatkozik egy helyütt, a *Pesther Tageblatt* az *Ost und West* című, szintén prágai orgánumot szemlélte.

Fried István professzor úr további kutatásra ösztönző megállapítását is köszönöm, melyben felhívta a figyelmemet, hogy érdekes eredményeket hozhatna a korszak vezető magyarországi német nyelvű lapjainak összevetése az egykorú magyar sajtóval abban a vonatkozásban, hogyan viszonyultak azok Dickens, Heine és George Sand személyéhez, irodalmi értékelésükhöz. A biedermeier szerepéhez, a városi polgárság mindennapi életében, szórakozásában, kultúrálódásában való megjelenéséhez csak megjegyzem, hogy az *Ungar* hirdetéseivel egy, a disszertációm beadása óta elkészült német nyelvű, Tübingenben kiadásra kerülő tanulmányban foglalkozom részletesen. A hirdetések keresztül megismerhetjük a város hétköznapi életét, a polgárság fogyasztási, szórakozási szokásait, társaséletét, s a biedermeier életérzés hangsúlyos jelenlétét konstatálhatjuk ezeken keresztül, a színházi műsorok, bálók, a divatcikkek hirdetései mind ezt mutatják, s az újságok olvasóinak kétnyelvűségét bizonyítják a magyar nyelvű könyvek, periodikumok reklámjai is.

Köszönet a Báthory Gáborral kapcsolatos téves adat helyreigazításáért. Jósika németre fordított műveinek német nyelvű visszhangjához csak adalékként jegyzem meg, hogy a bécsi lapok, Ludwig August Frankl *Sonntagsblätterje*, valamint Moritz Gottlieb Saphir *Humoristja* is recenzeálták némelyiket. Igaz ezek a lapok számos munkatárs révén közel álltak magyar kortársaikhoz. Erről bővebben írtam „Wiener und Pester Blätter des Vormärz” című 2013-ban Németországban megjelent kötetemben. Engem is foglalkoztatott a hasonló témájú nem

magyarországi német nyelvű, elsősorban bécsi lapokkal való kapcsolat összehasonlító feltárása, s e két lap feldolgozása bebizonyította, hogy a bécsi és pesti lapok kölcsönösen figyelemmel kísérték egymást, átvettek híreket és elemző írásokat egymástól, de a magyar szépirodalom német fordításban való közlésében a bécsi lapok nem vállaltak részt, azt a feladatot meghagyták magyarországi német nyelvű laptársaiknak.

Garay János tényleg túlreprezentált, több versének fordítását elemeztem a dolgozatban, mert érzékelttem, hogy szövegei Frankenburg és Kolbenheyer fordításában mennyivel sallangmentesebbek, gördülékenyebbek lettek. Köszönöm Fried Istvánnak, hogy felhívta a figyelmemet, mi a jelentősége annak, hogy a „triász” által támadott Romy 1842-ben publikálta a vele szemben türelmet, megértést mutató Kazinczy önéletrajzi levelét. Grillparzer két versének („Entsagung”, „Euripides an die Berliner”) elemzése valóban lehet, hogy nem elég mélyreható, de munkám során nem is volt céлом minden vers elemzése, elsősorban azt kívántam a műfordításokban vizsgálni, hogy magyar költemények, köztük több emblematikus vers lényegi tartalmi és formai elemeit mennyire sikerült a fordítóknak a német nyelvbe áttemelni. Ahogy Fried István megjegyezte, a verselemzések túl nagy kitérőt jelentettek volna vállalt célkitűzésem, a lapok kultúraközvetítő szerepének bemutatása közben.

Válasz Szilágyi Márton opponensi véleményére

Köszönetemet szeretném kifejezni Szilágyi Mártonnak legelőször is azért, hogy opponensi véleményében felhívta arra a tényre a figyelmet, hogy a germanisztika és a sajtótörténet érintkezési pontján elhelyezhető témaválasztásom – bár véleményem szerint – nem annyira epigonszerű, mint inkább mindkét diszciplína elhanyagolt területe, „Randgebiet”-je. A magyarországi német nyelvű sajtó, amelyre szinte egész tudományos munkásságom irányult, a magyar sajtótörténetnek is „mostoha gyermeke”, az akadémiai magyar sajtótörténet is csak érintőlegesen foglalkozott a német nyelvű lapokkal, bár az utóbbi időben sok értékes új munka született e tárgyban.

Külön köszönet illeti Szilágyi Mártont azért is, mert rámutatott dolgozatom számos hiányosságára, amelyeket – mivel a disszertáció könyv formában már kiadásra került – sajnos semmiképp sincs módomban utólag kijavítani, az elmulasztott behatóbb kutatásokat elvégezni.

Az általa felvetett problémáknak csak kisebb kiegészítő közleményekben tudnék utánajárni, vagy a tanulságokat más munkáimban hasznosítani.

Csak a történeti hűség kedvéért kívánom leszögezni, hogy a disszertációm szövegét tartalmazó kötet 2013 őszén jelent meg, előbb még, mint ahogy a disszertációt benyújtottam az Akadémián. A két szöveget tehát nem érdemes összevetni egymással, mert nem térnek el.

Kutatásom középpontjába tudatosan állítottam nem a magyar, hanem a magyarországi (ungarländische) német nyelvű sajtót, mely a 19. század első felében a más magyarországi nemzetiségek sajtójával összevetve a legnagyobb volt, mind a lapok számát, mind olvasóközönségét tekintve. És itt már át is térek bírálómnak a sajtó közönségével kapcsolatos megállapítására, mi szerint nem elegendő pusztán a nemzetiségi adatok figyelembe vétele. Teljesen igazatok Szilágyi Mártonnak, belátom, ez így kevés, ezt árnyalniom kellett volna, s ő erre jó útmutatást is ad. Sajnos az újságok gyéren rendelkezésünkre álló példányszámadatai sem teszik könnyűvé, hogy képet kapjunk a lapok olvasóközönségének nagyságáról. Kovács Máté közleménye nyomán tudható, az *Ungart* 696 példányban nyomták. T. Erdélyi Ilona pedig az akadémiai sajtótörténetben azt az adatot közli, hogy a *Pesther Tageblatt*nak, az *Ungarnak* és a *Spiegel*nek együtt 3000 előfizetője volt, bár megjegyzendő, hogy emellett a kávéházakban is olvasták őket. Ez utóbbi szám az 1842 és 1845 közötti évekre vonatkozhat, mert ekkor létezett az említett három lap egy időben. A nemzetiségi statisztikáknál ezek az adatok talán közelebb hoznak bennünket a német nyelvű lapok olvasóközönségének nagyságrendi megbecsléséhez.

Ide kapcsolódik Fried István kritikai megjegyzése is, hogy behatóbban kellett volna foglalkoznom Pukánszky Béla „Német polgárság magyar földön” című munkájával. A szakirodalom adatai (elsősorban Kósa János) által német nyelvűnek minősített népesség azonban valóban nem azonosak számbelileg a német nyelvű olvasóközönségével, a német nyelv – mint a kor lingua francája – volt a nemesség, a városi polgárság, az itt letelepedett német anyanyelvű polgári/értelmiségi lakosság és a zsidóság olvasmányainak nyelve, tehát ezt a kérdést valóban nem lehet etnikai alpra leszűkíteni. A német nyelvű parasztság viszont egyáltalán nem tartozott a német nyelvű sajtó olvasói közé.

Kölcsey halálhírének sajtóbeli visszhangja kapcsán jegyzi meg csak példaként Szilágyi Márton (az 1838-as év egyébként nem tartozott az általam vizsgált lapok időintervallumába), hogyan vettek át a periodikumok egymástól közleményeket, s hogy a pesti német nyelvű sajtó mintaadó szerepű lehetett pl. a pozsonyi újságok számára. A pesti német nyelvű lapok, a *Pesther Tageblatt* és a *Der Ungar* ha nem is vettek át egymástól írásokat, de publikáltak szinte egyidejűleg hasonló közleményeket, pl. Rómer Flóris írását a

Bakonyról mindkét lap 1842 júniusában, melyre munkámban rámutattam. A két lap folyamatosan figyelte a bécsi lapokat, de egymást is, írásaik nem rivalizáltak egymással, hanem kiegészítették egymást – ahogy ezt Széchenyi kapcsán írtam is. Azt azonban tudom, és erről azóta publikáltam is, hogy bécsi laptársaik, Ludwig August Frankl *Sonntagsblätterje* (1842–1848) és Moritz Gottlieb Saphir *Der Humoristja* (melyből feldolgoztam az 1837-től 1848-ig terjedő éveket) is figyelemmel kísérte a pesti német nyelvű lapokat és átvett írásokat. (Lásd erről bővebben „Wiener und Pester Blätter des Vormärz und ihre Rolle an der Kulturvermittlung” c. említett kötetemben). Mindkét lapban jelentkezett írásaival az Esztergomban élő Romy Károly György és Csaplovics János. A *Der Humorist* 1842-es évében több tudósítást találtam Neustadt Adolftól, aki ekkor a *Preßburger Zeitung* szerkesztője volt. Kisfaludy Sándor (1844-ben) és Csaplovics János (1847-ben) bekövetkezett haláláról tudósított is a *Sonntagsblätter*, és nekrológot is közölt, előbbit az *Ungar* átvette.

A magyar és a német nyelvű sajtó valóban nem egymás mellett létező, alternatív világok voltak, olvasóik is minden bizonnyal kétnyelvűek lehettek. A sok átfedésre, a köztük lévő kapcsolatokra, az olvasók több/kétnyelvűségére több kiváló példát találtam a bemutatott lapokban.

Sajnos az általam vizsgált pesti német nyelvű lapok szerkesztőinek levelezése nem maradt fenn. Neustadt Adolf és Dux Adolf Ludwig August Franklhoz intézett leveleiből, melyek a bécsi Magistratshaus könyvtárában találhatóak, néhányat Bódyné Márkus Rozália publikált. Valóban kiterjedtebb kiegészítő kutatást igényelt volna a lapok működésével kapcsolatos hivatalos dokumentumok feltárása. Megjegyzem, a birtokomban lévő másolatokon ellenőriztem, a MOL-ban őrzött a *Pesther Tageblattra* vonatkozó 1842-es levéltári dokumentumok szövege magyar volt. Ez is bizonyítja, hogy a reformkorban a fokozódó magyarosodás folyamatában (a magyar köztudottan 1844-ben lett hivatalos nyelv) ekkorra a hivatali ügyintézés nyelve is egyre inkább a magyar lett. A levéltári dokumentumok felhasználásával kapcsolatban mentségemre szól, hogy egyre jobban előrehaladó betegségem teljesen lehetetlenné tette a további levéltári kutatásokat, így ténylegesen ezek képezik disszertációm egyik nagy hiányosságát.

Köszönöm Szilágyi Mártonnak az általam azonosítani nem sikerült Lisznyai Kálmán vers („König Mátyás”) eredeti címének („Bár összerogyott Hollókő...”) a „Palóc dalok” című kötetből, (Pest 1851) és megjelenési helyének közlését.

A hivatalt vállaló osztrák írókkal kapcsolatban fel lehetett volna hozni a magyarok közül az általam említettek mellett még Császár Ferencet is, ő is azok közé tartozott, akik állami alkalmazottak voltak.

A zsidók kikeresztelkedésének problémáját, melynek alaposabb kifejtését, s az ezzel kapcsolatos tendenciák felmutatását hiányolta Szilágyi Márton a dolgozatban, tárgyalja Konrád Miklós közelmúltban megjelent monográfiája („Zsidóságon innen és túl: Zsidók vallásváltása Magyarországon a reformkortól az első világháborúig.” Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015, 669 p. = Monumenta Hungariae Historica. Dissertationes).

Csorba László természetesen nem képviseli egy személyben a Széchenyi-kutatókat, ez valóban rossz megfogalmazás volt, melyre Szilágyi Márton mutatott rá. Baloghy Lászlót tévesen és elhamarkodottan neveztem meg „A’ Kelet Népe közt egy ember” című 1841-ben Beimelnél névtelenül megjelent röpirat szerzőjeként. Sajnos a hiba oka, hogy nevét kritika nélkül átvettem Petrik Géza „Bibliographia Hungariae” (1712–1860 IV. kötet, p.13.) című munkájából, ahol az zárójelben szerepelt. Szövegemben tisztázásra szorul még, hogy Jablánczy Ignác a *Literaturai Lapok*ban megjelent kritikai írásának volt a címe „A’ kelet népe közt egy ember”, amelynek szövegéből idézek is. Erről a név nélkül megjelent munkáról közölt ismertetést a *Pesther Tageblatt* is, melyet „A’ Keletraj’ egyik bogárának egyik fulánkja” magyar nyelvű aláírással látott el az ismeretlen szerző, amiből a csillaggal ellátott lábjegyzetben a bogár szót németül is megadták.

Az Obernyik Károly síremlékére való gyűjtésről a *Pester Sonntagsblatt* tudósított 1855-ben. Csak megjegyezni szeretném kapcsolódva Szilágyi Márton azon megállapításához, mi szerint ez, valamint a Vörösmarty-árvák megsegítésére indított gyűjtési akció a magyar írók segélyegyletének alapításáért folytatott munka előkészítő fázisát képezték, hogy a bécsi írók és újságírók Concordia Egyletét a magyarnál némileg korábban, 1859-ben alapították meg. Tevékenységüket foglalja össze a „Zur Geschichte des Wiener Journalisten- und Schriftsteller-Vereins ‘Concordia’ 1859–1884” című kötet. Ennek az önsegélyező egyletnek az alapításában a rövidéletű 1848-as bécsi forradalom egykori résztvevői vállaltak döntő szerepet, céljuk a beteg vagy elszegényedett újságírók megsegítése volt, a későbbiekben nyugdíjalapot és betegbiztosítót is létrehozta. A Concordia Egylet alapító tagjai közé tartozott egyébként az ekkor Bécsben élő Kecskeméthy Aurél és Falk Miksa is. A haláluk után családjukon keresztül segélyben részesített magyar írók közé sorolható az 1853 novemberében meghalt Garay János is, az ő árváinak megsegítésével Pompéry János foglalkozott, s pénzadományokat is gyűjtöttek számukra. Tóth Kálmán Garay halálára írt versét Dudumi Demeter fordításában jelentette meg a *Pester Sonntagsblatt*. Ehhez a témához kapcsolódik disszertációmnak az a része, ahol arról írok, hogy az 1850-es években a kortárs magyar írókat foglalkoztatta a saját népétől nem becsülten, elhagyottan meghalt költő alakja.

Végezetül még egyszer hálásan köszönöm Szilágyi Mártonnak több szakirodalmi közlését, melyek egyes kérdések újabb aspektusból való megvilágításához nyújtanak fontos továbbvezető segítséget.

Válasz Ujvári Hedvig opponensi véleményére

Köszönöm Ujvári Hedvignek, hogy a Habsburg Monarchia német nyelvterületen kívüli német nyelvű sajtójával kapcsolatos kutatásaimat történeti kontextusban vizsgálta és disszertációm mellett egész tudományos munkásságom összefoglaló értékelését adta, valamint ezzel összefüggő bibliografizálási eredményeimet is megemlítette.

A kutatás-módszertani kérdésekkel kapcsolatban felvetett hiányosságokhoz csak azt kívánom megjegyezni, hogy nem akartam sem Lipták Dorottyával, sem Gyáni Gáborral a sajtótörténet új társadalomtörténeti szempontú kutatásával kapcsolatban polemizálni, sőt ebben a kérdésben állást sem foglalni, mindössze regisztráltam a korszerű kutatómódszertani lehetőséget. Említést érdemel, hogy disszertációm benyújtása óta készültek el igen kitűnő PhD disszertációk ezt a módszert alkalmazva, gondolok itt Balogh János Máttyás és Döbör András munkáira, melyekhez informatív táblázatok, illetve szemléletes grafikonok kapcsolódnak. Az általam vizsgált lapok még nem a kapitalista tömegtermelés általánossá válásának idejéből, a 19. század második feléből származnak, s én nem akartam a társadalomtörténeti kontextus bemutatásának túlzott teret szentelni, disszertációm célja a lapok feltárásához szükséges alap kutatás elvégzése volt, inkább az irodalmi, illetve a szélesebben felfogott kulturális kapcsolatokra, az átadás/átvétel egyes példáira koncentráltam. Vizsgálódásom tárgya részben az 1830-as évektől kezdődő korszak, amikor a tudományos-enciklopédikus folyóiratoktól elkülönültek az első enciklopédikus jellegű szórakoztató lapok, az ún. divatlapok, majd a korszak lezárását és korszakhatárt jelentő 1848-as év, illetve a neoabszolutizmus politikai viszonyai között, de nem megváltozott gazdasági közegben – tehát nem a fejlett kapitalizmus körülményei között –, hanem az 1850-es és a korai 1860-as években jelentkező lapok, melyek azonban jóval kevésbé voltak fajsúlyosak, mint reformkori laptársaik, jeletőségük mindössze annyi, hogy a progresszív hagyományt kívánták folytatni.

A német és a magyar irodalmi transzfer szempontjából valóban döntő a reformkor, mert ekkortól a magyar irodalom nem pusztán befogadó volt, hanem Petőfi révén – német közvetítéssel – bekerült a világirodalomba és ezt jól dokumentálja a sajtó.

Ujvári Hedvig hiányolja német nyelvű elméleti szakirodalom megadását. Itt többek között Gabriele Melischek és Josef Seethaler munkái jöhetnek szóba, amelyek az Osztrák-Magyar Monarchia újságaira, mint tipikus nagyvárosi médiumra vonatkoznak, de ezek zömében későbbi korszakot tárgyalnak, vizsgált időintervallumuk a 19. század második felétől 1910-ig terjed. A megelőző korszakhoz említhetők lennének még Norbert Bachleitner publikációi, különösen érdekes tanulmánya, amelyben a kiválasztott 1855-ös év bécsi és pesti újságjainak irodalmi közleményeit mutatja be és elemzi.

A bevezetőben a magyarországi német nyelvű sajtó történetének rövid összefoglalásában azért nem található hivatkozott irodalom, mert ez egy már magyarul- és németül is több ízben publikált szöveg lerövidített változata. Nem lábjegyzetek formájában, de hozzá kapcsolva megadtam a témára vonatkozó szakirodalmat a Brémában 2010-ben megjelent „Studien zur deutschsprachigen Presse in Mittel- und Ostmitteleuropa” című kötetemben. Ott, ahol a magyarországi német nyelvű sajtó feldolgozásának bemutatásánál Ujvári Hedvig egy végpontot hiányol, mert így nem látja az 1945-ig, a *Pester Lloyd* megszűnéséig terjedő szakirodalmat, megjegyzem, bár lehet, hogy nem minden munkáját említtem meg, de a szövegben is és a lábjegyzetben is kiemeltem az ő e témával kapcsolatos írásait.

Köszönet a Falk Miksával kapcsolatos téves adat helyesbítéséért.

A magyar politikai helyzetet bemutató fejezetben valóban zavaró és némileg összefolyik a két hosszú idézet. A Fried István- és Pukánszky Béla-idézet között az összekötő kapocs pusztán a kronológia. A zsidóság emancipációjával foglalkozó újabb szakirodalomról már szóltam Szilágyi Mártonnak adott válaszómban, bár az említett könyv is 2015-ben, disszertációm elkészülte után jelent meg.

A „Szózat” megzenésítésére kiírt pályázattal kapcsolatban nem értem, mire gondol Ujvári Hedvig. Zenetörténeti szakirodalmat ugyan nem adtam meg, de ismertettem a kortárs Ember Pál *Regélő*-beli írását a pályázat kívánalmi tekintetében, s Erkel szerepét, aki a bírálóbizottság tagjaként nem vehetett részt a pályázaton, de később az eredetileg énekhangra és zongorára komponált zenedarab zenekari hangszerelést elvégezte.

A *Pesther Tageblatt* 1839-es a német írók csoportosításával (észak- és délnémet) kapcsolatos írását valóban csak felidéztem, az írók személyéhez semmi kiegészítő információt nem közöltem.

Igazat adok Ujvári Hedvignek abban is, hogy Saphir Zsigmond pályájának összefoglalását helyesebb lett volna a *Pesther Tageblatt*nál megadnom, ahol személye először került megemlítésre.

Köszönet Ujvári Hedvignek a fejezetcímeken belüli tematikus alfejezet-címeket is magában foglaló tartalomjegyzék elkészítéséért, mely valóban könnyebbé és áttekinthetőbbé teszi az anyag kezelését, erre a használatot megnehezítő pontatlanságomra valóban nem figyeltem fel.

Hálámat fejezem ki bírálóimnak, mert nem pusztán disszertációm értékelését végezték el, de sok általam nem kellően vizsgált aspektusra, módszertani problémára, valamint számtalan új, általam nem ismert szakirodalomra hívták fel a figyelmemet, rámutatva az elvégzett munka hiányosságaira, kiegészítést igénylő részeire is, amelyeket további kutató munkám során fel tudok használni. Ezen kívül köszönöm mindnyájuknak, hogy kiemelték munkám tényfeltáró alapkutatás jellegét.

Összefoglalva az elmondottakat még egyszer szeretnék köszönetet mondani bírálóimnak a jóindulatú, értékes és tanulságos szakmai elemzésekért. Javaslataikat jövőbeni kutatásaim során, vagy disszertációm egyes fejezeteinek más formában történő újraközlése során mindenképpen hasznosítani fogom. Kérem opponenseimet, fogadják el válaszomat.

Budapest, 2015. október 3.

Rózsa Mária